

Олена Бачинська (Одеса)
Світлана Каюк (Дніпро)
Олесь Кульчинський (Київ)

IV Міжнародний науковий е-конгрес «Історія та значення ортодоксальної / православної церкви у Східній Європі»

Захід відбувся 6–7 червня 2020 р. Організувала його міжнародна платформа «Східноєвропейські дослідження»¹. Цей науковий майданчик започаткували турецькі колеги проф. д-р Юджель Озтюрк, проф. д-р Нурі Кавак, проф. д-р Муалла Уйду Юджель, доц. д-р Серкан Аджар, д-р Джиган Ємішчі. Форуми за участі українських дослідників та України як організатора відбуваються на платформі від 2018 р. Зокрема того року конгрес було проведено разом із Київським національним університетом ім. Т.Шевченка і присвячено джерелам та методології східноєвропейських студій. У зв'язку з необхідністю соціального дистанціювання через пандемію коронавірусу, дослідники спілкувалися за допомогою інтернет-технологій. Упродовж 6–7 червня відбулося п'ять сесій, в яких узяли участь понад 30 фахівців із Туреччини, України, Угорщини, Польщі, США.

Відкрив е-конгрес проф. *Юджель Озтюрк*, котрий у вітальному слові підкреслив вагу досліджень, пов'язаних з історією православної церкви у Східній Європі, надто враховуючи її геополітичне становище, історію у складі Османської імперії як мусульманської держави та боротьбу Московського патріархату за панівну роль у православному світі.

У рамках пленарного засідання з доповідями виступили доц. д-р *Зафер Дуйгу*, д-р *Нільгюн Елам*, проф. *Муалла Уйду Юджель*, доц. д-р *Серкан Аджар*, у загальних рисах репрезентувавши розвиток християнства від давнини до новочасної епохи й торкнувшись питання перетину релігії з політикою. Зокрема проф. *Муалла Уйду Юджель* присвятила свій виступ хрещенню Русі та зародженню православної церкви на її теренах унаслідок взаємодії з Візантійською імперією. Д-р *Серкан Аджар* зробив наголос на особливостях формування церкви в Північній Русі за часів Золотої Орди, що виразно виокремили її з-поміж решти християнського світу.

Надалі учасники першої сесії зосередилися на обговоренні досліджень, пов'язаних із значенням і роллю Вселенської патріархії у житті українських земель та населення в різні історичні періоди. Д-р *Олесь Кульчинський* порушив питання пошуку мощів митрополита Йосипа (Тукальського), а також версію його вбивства як ієрарха вселенського престолу зі сторони Московського царства. Проф. *Людмила Филипович* присвятила доповідь Україні як центру сучасного глобального релігійного протистояння: Константинополь – Рим – Москва. Проф. *Елла Бистрицька* наголосила на прагненнях перетворення Московського патріархату у центр вселенського православ'я, геополітичних планах Кремля другої третини ХХ ст. Проф. *Олена Бачинська* та доц. *Світлана Каюк* відзначили зв'язок українських козаків зі Вселенським патріархатом із кінця XVIII ст., зокрема під час перебування у складі Османської імперії Задунайської Січі.

У рамках інших чотирьох сесій обговорювалися питання термінології, зокрема «Вселенський» / «Стамбульський» патріархат, «ортодоксальна» / «православна», національні церкви. Цікаво, що визначення «Вселенський патріархат» у Туреччині досі табуоване, замість нього послуговуються назвою «Стамбульський». Перед турецькими учасниками постала проблема терміна як протиставного «Московському патріархату», зокрема такого,

¹ Див.: [Електронний ресурс]: <http://www.piees.org/uk/2230-2/>

що обмежує претензії Російської православної церкви, однак тим самим діє на догоду американським інтересам на сучасному Близькому Сході.

Важливого значення у цьому контексті набули й питання особливостей православних церков у християнському світі, адже в більшості вони національні. Це не лише надавало специфіки їхній діяльності, але і значною мірою стосункам між собою та Вселенською патріархією. В історичному контексті це визначало (і визначає на сучасному етапі), з одного боку, важливість кожної національної церкви як чинника націє- і державотворення, а з іншого боку – як сферу боротьби за впливи між Вселенською патріархією у Стамбулі та Московським патріархатом. У цих процесах важливого значення набуває співіснування різних православних церков в Україні, взаємодія або протистояння між ними.

Усе це не сприяє об'єднанню, як це відбулося в минулому в інших християнських церквах – католицькій і протестантській. Водночас перебування багатьох православних народів у складі мусульманської Османської держави свідчило про можливість толерантного ставлення до різних релігійних напрямів і конфесій.

У підсумку учасники заходу окреслили дві парадигми розвитку православної церкви – османську та північну, умістивши їх у контекст турецько-російських відносин. Наголошено, що досі турецька історіографія розглядала збройне просування Російської імперії на терени Балкан і Кавказу поза увагою до релігійного чинника. Натомість у воєнно-політичних подіях минулих часів очевидна роль саме «третюримської» доктринальності та претензій Москви на «покровительство» над православним світом.

Учасники заходу з теренів колишньої Османської імперії на прикладах від історії албанської церкви (д-р *Ентела Мучо*) та постанов Болгарського патріархату (доповідь *Божидара Чипофа*) – до богумилів у Боснії (доповідь *Мугамеда Валжеваца*) намагалися розкрити релігійні процеси в Османській державі як фронтірні, де столиця брала під захист від сусідів-іновірців, і zarazом – залежні від позиції Вселенського патріархату, котрий стримував національні тенденції в релігійному середовищі на відміну від самої династії з її управліннями. Мало місце на релігійних фронтах і взаємопроникнення різних конфесій – ісламу та християнства, як-от у Боснії через учення богумилів.

Зі сторони українських учасників було наголошено, що історичний розворот православної церкви в Україні від Москви означає її рух у напрямі Вселенського престолу. Водночас проф. *Азмі Озджан* закликав до подолання українсько-турецьких розбіжностей на основі євразійськості.

Дискусійність порушених питань визначає потребу дальших досліджень, перегляд концепцій і методів у студіях з історії православних церков, а також – осмислення сучасних процесів у християнській та мусульманській спільнотах.